

Praktikum z fyziky plazmatu

Mikrovlnná interferometrie plazmatu

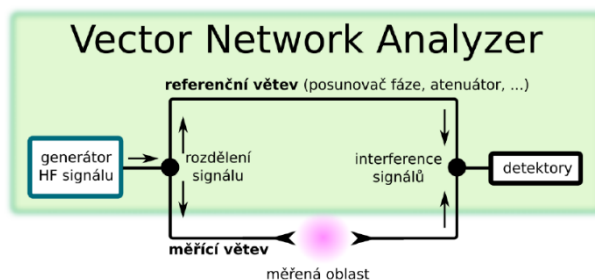
Zpracoval: David Nejezchleba, Martin Ondryáš

Obor: Fyzika plazmatu a nanotechnologií

Měřeno: 29. března 2022

1. Teoretická část

Klasické uspořádání experimentu předpokládá rozdělení signálu do dvou větví – referenční a měřicí. Referenční větev je integrována v těle vektorového síťového analyzátoru (VNA, princip je vysvětlen v článku [2]) a na porty se připojuje měřicí větev. Jeden port je nastaven jako zdroj výstupního signálu s definovanou amplitudou a prošlý signál vstupuje do druhého portu. Pomocí ovládání na displeji zobrazíme a zaznamenáme fázi a útlum. Fázi a amplitudu měří VNA buď přímo nebo prostřednictvím S-parametrů rozptylové matice. Klasický interferometr z pohledu VNA je na Obr. 1.

Obrázek 1: Klasický interferometr z pohledu VNA. Převzato z [1].

Plazmová frekvence ω_{pl} je dolní mezní frekvence pro průchod vlnění plazmatem. Lze ji definovat jak pro elektrony, tak i pro ionty. Vzhledem k řádově vyšší hmotnosti iontů můžeme jejich oscilace vzhledem k pohybu elektronů zanedbat. Platí tedy vztah

$$\omega_{pl} = \sqrt{\frac{n_e e^2}{m_e \epsilon_0}} \quad (1)$$

kde n_e je koncentrace elektronů, m_e je hmotnost elektronů, e je elementární náboj a ϵ_0 je permitivita vakua.

Další omezení na frekvenci klade samotný vlnovod, jehož rozměry určují tzv. cut-off frekvenci pro průchod signálu. Taa se v našem případě nachází v oblasti GHz. Jelikož se pohybujeme v takto vysokých frekvencích, je potřeba popisovat plazma jako dielektrikum. Označíme-li srážkovou frekvenci pro přenos hybnosti při srážkách elektronů s neutrály ν_m a frekvenci vln ω , můžeme relativní permitivitu pro nemagnetizované plazma a za předpokladu Maxwellova rozdělení rychlostí elektronů vyjádřit jako

$$\epsilon_r = 1 - \frac{n_e e^2}{\omega m_e \epsilon_0} \frac{(\omega - i\nu_m)}{(\omega^2 + \nu_m^2)} \quad (2)$$

Relativní permitivita plazmatu ϵ_r je obecně komplexní veličina, jejíž reálná část nabývá hodnot menších než 1. K vyjádření fázového posuvu je vhodnější index lomu n . Tyto dvě veličiny můžeme zapsat v komplexních tvarech

$$\begin{aligned}\varepsilon_r &= \varepsilon_1 + i\varepsilon_2 \\ n &= n_R + ik\end{aligned}\tag{3}$$

kde pro reálnou část indexu lomu platí

$$n_R = \sqrt{\frac{\varepsilon_1 + \sqrt{\varepsilon_1^2 + \varepsilon_2^2}}{2}}\tag{4}$$

Zatímco imaginární část indexu lomu k odpovídá ztrátám signálu, z jeho reálné části n_R můžeme vyjádřit fázový posuv vlnění $\Delta\Phi$ ve vrstvě plazmatu o tloušťce Δz pro homogenní prostředí jako

$$\Delta\Phi = \frac{\omega}{c} (1 - n_R) \Delta z\tag{5}$$

kde c je rychlost elektromagnetických vln ve vakuu. Zanedbáme-li příspěvek ε_2 k reálné části indexu lomu a uvažíme-li, že srážková frekvence ν_m je zanedbatelná vůči používaným frekvencím ω , můžeme vyjádřit koncentraci elektronů v plazmatu n_e jako

$$n_e = \frac{\left[1 - \left(1 - c \frac{\Delta\Phi}{\omega \Delta z}\right)^2\right] m_e \varepsilon_0 \omega^2}{e^2}\tag{6}$$

Driftovou rychlost elektronů můžeme určit ze vztahu

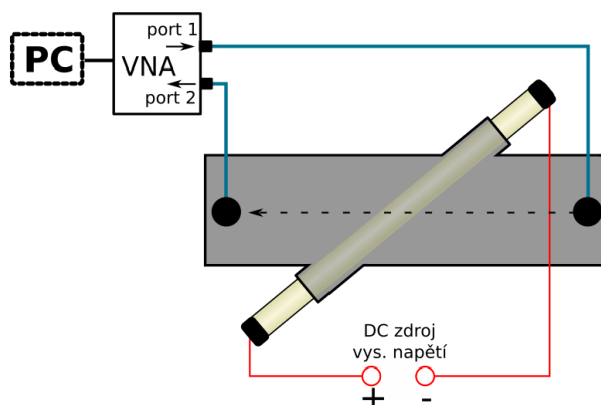
$$v_D = \frac{I}{S e n_e}\tag{7}$$

kde I je výbojový proud a $S = \frac{\pi d^2}{4}$.

2. Experimentální uspořádání

Experimentální aparatura, jejíž schéma je na Obr. 2, se skládá z vlnovodu (WR340 – příčný rozměr je $b = 86$ mm) a zářivky (průměr $d = 18$ mm), která jím prochází pod úhlem $\alpha = 35^\circ$.

Před samotným měřením bylo zapotřebí provést kalibraci přístroje pomocí metody SOTM, tedy short, open, trough a match, česky zapojení na krátko, do otevřeného obvodu, zapojení skrz a zapojení s odpovídajícím terminátorem. Využili jsme zde komerčního kalibračního členu ZVZ 135. Pomocí stejnosměrného vysokého napětí jsme v zářivce plněné argonem a parami rtuti zapálili doutnavý výboj. Hodnotu výbojového proudu jsme nastavovali manuálně. Vysokofrekvenční signál vstupuje do vlnovodu přes port 1, následně projde vlnovodem a skrz zářivku. Nakonec je signál veden na výstupní port 2. Změnu fáze zaznamenáváme u parametru S_{21} rozptylové matice, který odpovídá průchodu signálu.

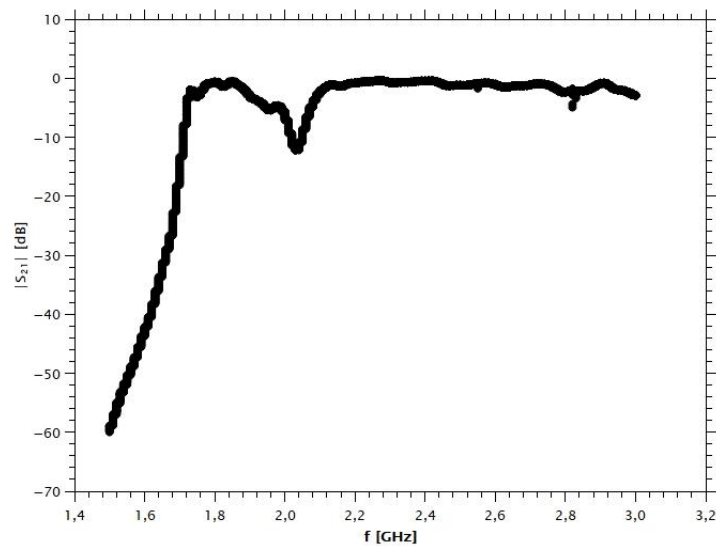
Obrázek 2: Schéma aparatury. Převzato z [1].

3. Výsledky a diskuze

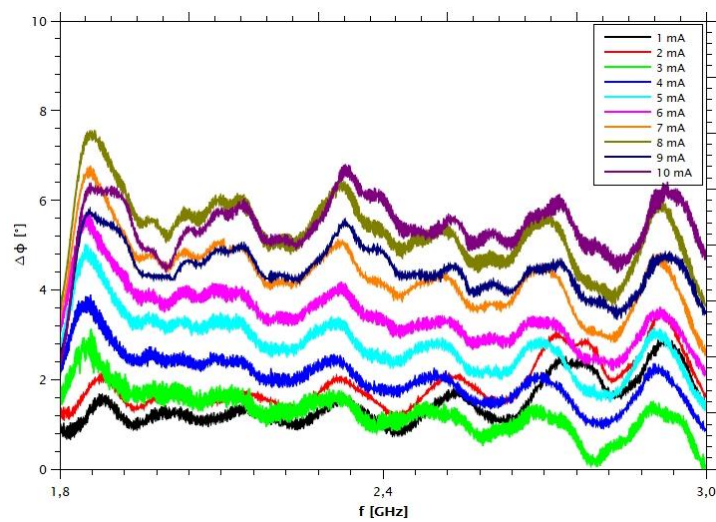
Měření probíhalo v rozsahu 1,5 GHz (širší rozsah) a 300 MHz (užší rozsah), výbojový proud jsme měnili v rozsahu od 1 do 10 mA. V průběhu celého měření jsme měřili i referenční hodnoty fáze parametru S_{21} (při nulovém výbojovém proudu). Pro určení koncentrace elektronů jsme potřebovali odhadnout ekvivalentní tloušťku plazmatu. Využili jsme předpokladu, kdy jsme výbojovou trubici nahradili deskou o rozměrech a , b , Δz , která má stejný objem jako naše zářivka. Za výšku desky jsme považovali příčný rozměr vlnovodu $b = 86$ mm, průměr zářivky je $d = 18$ mm.

$$\Delta z = \frac{\pi d^2}{4b \sin(\alpha)} \approx 5,2 \text{ mm} \quad (8)$$

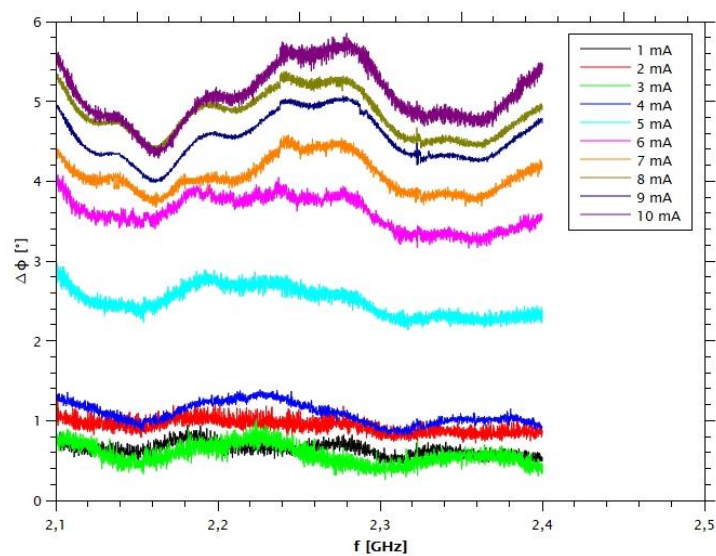
Nejprve si pro kontrolu vyneseme závislost amplitudy parametru S_{21} na frekvenci pro široký rozsah (viz Obr. 3). Z tohoto obrázku vidíme, že data musíme oříznout, ke zpracování nemůžeme využít náběhovou část – tedy hodnoty frekvence, které jsou nižší než cut off frekvence ($f_{\text{cut-off}} \approx 1,8$ GHz), od níž vlnovod začíná propouštět. Závislost fázového rozdílu parametru S_{21} na frekvenci je vynesena na Obr. 4 a 5. Koncentrace elektronů byla určena ze vztahu (6). Grafy závislosti koncentrace na proudu jsou na Obr. 6. V poslední části jsme ze vztahu (7) vypočítali driftovou rychlost a vynesli ji v závislosti na proudu, viz Obr. 7.

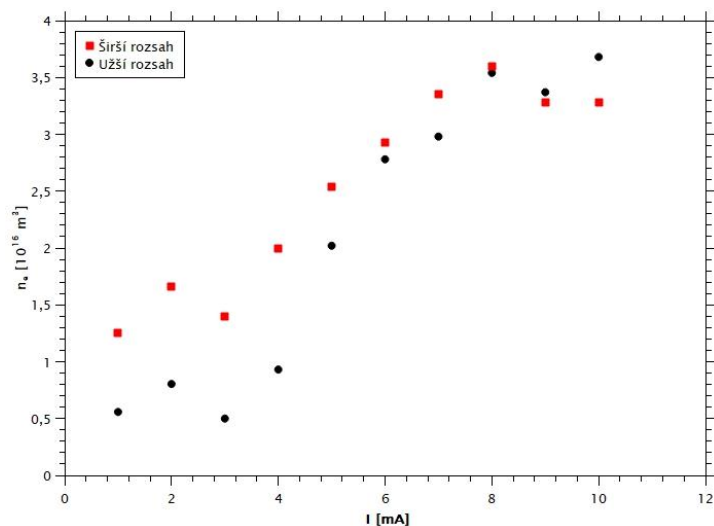
Obrázek 3: Závislost amplitudy parametru S_{21} na frekvenci pro široký rozsah.

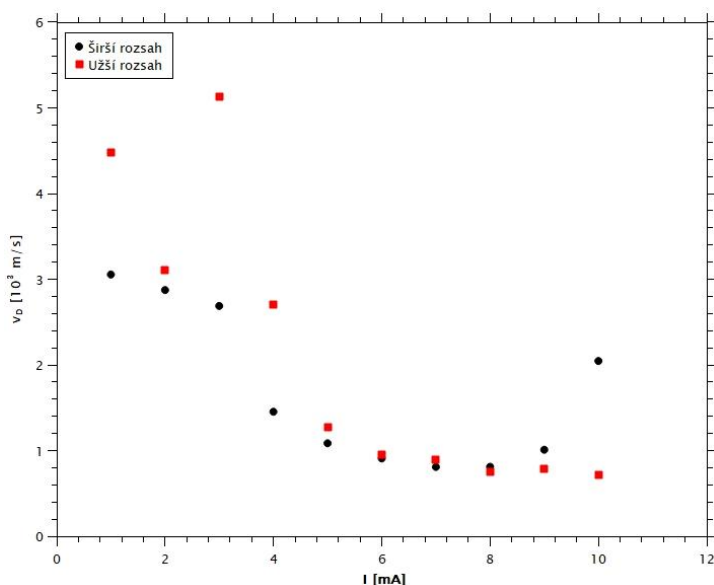
Obrázek 4: Závislost fázového rozdílu parametru S_{21} na frekvenci pro široký rozsah.

Obrázek 5: Závislost fázového rozdílu parametru S_{21} na frekvenci pro úzký rozsah.

Obrázek 6: Graf závislosti koncentrace na proudu pro oba rozsahy frekvence.

Obrázek 7: Graf závislosti driftové rychlosti na proudu pro oba rozsahy frekvence.

4. Závěr

Pomocí mikrovlnné interferometrie jsme zjistili závislost amplitudy parametru S_{21} na frekvenci, viz Obr. 3. Z tohoto grafu vidíme, že data musíme oříznout, ke zpracování nemůžeme využít náběhovou část – tedy hodnoty frekvence, které jsou nižší než cut off frekvence ($f_{\text{cut-off}} \approx 1,8 \text{ GHz}$), od níž vlnovod začíná propouštět. Následně jsme určili závislost fázového rozdílu parametru S_{21} na frekvenci pro oba rozsahy frekvencí, viz. Obr. 4 a 5.

V další části experimentu jsme nejprve vypočítali tloušťku plazmatu ($\Delta z \approx 5,2 \text{ mm}$) a poté koncentraci elektronů ($n_e \approx 10^{16} \text{ m}^{-3}$) a driftovou rychlost ($v_D \approx 10^3 \text{ m/s}$). Koncentrace elektronů řádově odpovídá tabelovaným hodnotám ($n_{e,\text{tab}} \approx 10^{15}$ až 10^{17} m^{-3} , převzato z [3]). Tabelovanou hodnotu driftové rychlosti jsme vypočítali pro intenzitu elektrického pole

$E = 10 \text{ V/cm}$ a tlak $p = 100 \text{ Pa}$ pomocí zdroje [4] jako $v_{D, \text{tab}} \approx 10^4 \text{ m/s}$. Námi určená hodnota se od té tabelované liší o řád. Tento rozdíl mohl být způsoben častým zhasínáním zářivky.

5. Literatura

[1] Návod k praktiku

[2] NEJEZCHLEBA, David, ONDRYÁŠ, Martin. *Vektorová síťová analýza*. Experimentální metody 1. 2021.

[3] BONAVENTURA, Zdeněk. *Výukové materiály*. Úvod do fyziky plazmatu.

[4] https://us.lxcat.net/data/set_type.php (Biagi database)